

Sebestyén György

ELTE BTK könyvtártudományi-informatikai tanszék

Könyvtártudományi és informatikai PhD-képzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi-informatikai tanszékén

Múlt és jelen

A tudomány elképzelhetetlen könyvtár nélkül, azonban ez fordítva is igaz: a könyvtári tevékenységtől is elválaszthatatlan a tudomány. A könyvtártudomány legmagasabb szintű oktatása a doktori képzésben valósul meg, amely nemcsak nemzetközi vonatkozásban folyik, de eredményeit hazánkban már 46 éve érzékelhetjük. A rendszerváltozás előtt a bölcsészdoktori képzés és az MTA tudományos minősítési rendszere nyújtott keretet a könyvtártudomány doktori szintű műveléséhez. A rendszerváltás után – nyugati mintára – bevezették a PhD-képzést, és 1997 óta az ELTE könyvtártudományi-informatikai tanszéke nyújt könyvtártudományi, illetve informatikai PhD-képzést. Kilenc hallgatónk már meg is szerezte doktori fokozatát.

Bevezetés

1998-ban ünnepeltük a hazai egyetemi könyvtárosképzés megindításának ötvenéves évfordulóját, és ekkor kitűnt, hogy az ELTE BTK keretein belül működő könyvtártudományi tanszék négy évtizeden keresztül egyedül folytatta Magyarországon az egyetemi szintű könyvtárosképzést. Természetes és szükségszerű tehát az, hogy a doktori képzésben is a legrégebbi tapasztalatokkal rendelkezik ez a tanszék. Jó alapot teremtett ez a helyzet ahhoz, hogy a tanszéket szoros szálak fűzzék a Magyar Tudományos Akadémián kibontakozó tudományos minősítési tevékenység könyvtári területéhez, valamint hogy a rendszerváltozás után itt induljon meg az első – és tudomásunk szerint egyetlen – teljes mértékben könyvtártudományi PhD-képzés. A mai helyzet, a mai eredmények tehát elválaszthatatlannak a múltban folytatott munkánktól, éppen ezért elengedhetetlennek tűnik, hogy a múlt legfontosabb történéseit és eredményeit összefoglaljuk.

A rendszerváltozás előtti doktori képzés

A könyvtártudomány viszonya a többi tudomány tudományos minősítéséhez

A doktori képzés története és helyzete sajátosabb és bonyolultabb a könyvtártudományi tanszéken, mint más egyetemi intézetek vagy tanszékek kere-

tei között. Ennek fő oka véleményem szerint abban keresendő, hogy rendkívül sajnálatos módon a könyvtártudomány nem minden fórumon kapott (és kap) osztatlan elismerést. Mint látni fogjuk, a Magyar Tudományos Akadémia és a Tudományos Minősítő Bizottság a könyvtártudományt sohasem fogadta el olyan független tudományszakként, amelyben önálló módon lehet akadémiai tudományos fokozatot szerezni. A könyvtártudomány megítélését az is bonyolítja, hogy bár alapvetően inter- és multidiszciplináris terület, a könyvtártudományi tanszék az ELTE Bölcsészettudományi Kara részeként működött, működik,¹ és (még) ennek szabályai érvényesek rá. E bonyolult helyzet ellenére a könyvtártudományi tanszéken 1958 óta szereztek doktori fokozatot, és a tanszék egyes tanárai és volt hallgatói az akadémiai fokozatokat is meg tudták szerezni. A kilencvenes évek egyetemi reformja keretében a tanszéken 1997-től a PhD-oktatást is bevezették.

Mindebből az következik, hogy a jobb eligazodás kedvéért az ELTE könyvtártudományi tanszéke doktori iskolai tevékenységét illetően három fő területet kell megkülönböztetni:

- a könyvtártudományi tanszéken a *bölcsészdoktori doktori képzés* keretében szerzett egyetemi doktori fokozatok (1958–1996);
- a Magyar Tudományos Akadémia és a Tudományos Minősítő Bizottság által lefolytatott *kandidatusi és akadémiai doktori eljárások* keretében

szerzett fokozatok, amelyekben a könyvtártudományi tanszék oktatói részesültek, illetve téma-vezetőként, bizottsági tagként vettek részt az egyes minősítési eljárásokban (vitatható kezdek – 1997);

- a könyvtártudományi tanszék 1997-ben akkreditált PhD-programja.

A bölcsészdoktori képzés korszaka

Vizsgáljuk meg a „bölcsész” jelzővel definiált doktori képzés történetét és részleteit. Mivel a könyvtártudományi tanszéken a legelső bölcsészdoktori értekezést 1958-ban védtek meg, ezért az ilyen típusú tudományos fokozatok megszerzésére 1958–1996 között volt lehetőség. 1958. június 18-án zajlott le az ELTE BTK könyvtártudományi és informatikai tanszékén a legelső könyvtártudományi doktori szigorlat,² amely kivételesen fontos mérföldkőnek tekintendő a tanszék történetében. A summa cum laude minősítéssel szereplő doktorandusz Szilágyi János, az Országgyűlési Könyvtár akkori osztályvezetője volt, a szigorlati bizottság Kóhalmi Béla egyetemi tanár elnöke alatt Bóka László, Kovács Máté és Sinkovics István professzorokból állott. Az első doktori szigorlatra éppen egy évtizedet kellett várni a tanszék 1948-ban történt megalakulását követően, és ez mindenképpen méltó és fontos esemény a tizedik évforduló alkalmából.³

1958 óta négy év híján egy fél évszázad telt el, és a legelső bölcsészdoktori szigorlatot sok-sok további szigorlat és védés követte. Az ebben a periódusban megjelent értekezések jegyzékét Hangodi Ágnes készítette el, 164 disszertációt véve számba.⁴ Az értekezések egy része a könyvtártudományi tanszék könyvtárában, másik hányada pedig az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban tanulmányozható. Sajnos a 164-ből hat disszertáció a szerző kutatásai szerint jelenleg egyik könyvtárban sem áll rendelkezésre, és nincs is információ a hollétükről.

Hangodi Ágnes jegyzékében a disszertációkat 34 fő szakrendi kategóriába sorolták. A szakrendek nagy száma azt bizonyítja, hogy ebben a korszakban is igen gazdag, sokoldalú könyvtártudományi kutatás folyt az ELTE könyvtártudományi tanszékén. Jelen keretek között lehetetlen felsorolni valamennyi könyvtári vezetőt, akik a könyvtártudományi tanszéken doktoráltak. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy jelenleg Magyarországon még két másik egyetemen (Debrecenben és Szegeden) folyik egyetemi szintű könyvtárosképzés. Nagy szak-

mai büszkeséggel és jóleső érzéssel lehet megemlékezni arról, hogy mindkét egyetem több oktatója az ELTE könyvtártudományi tanszékén végzett és doktorált: Barátné Hajdu Ágnes (*Egy évtized Móra után. A szegedi Somogyi-könyvtár története 1934–1944.* Budapest, 1984.) és Bényei Miklós (*Eötvös József olvasmányai.* Budapest, 1968.)

A főiskolai könyvtártudományi tanszékek élén is többségében olyanok álltak és állnak, akik szintén nálunk végeztek és doktoráltak: Csapó Edit (*Könyvtárosképző tantervek összehasonlító vizsgálata.* 1982.), Goda Éva (*A Debreceni kaszinó könyvtárának története a reformkorban és az ön-kényuralom idején. 1833–1867.* 1984.), Pálvolgyi Mihály (*A könyvtáros és információs szakemberképzés oktatástechnológiája.* 1988.), Szabó Sándor (*Korszerű nemzeti bibliográfiai funkciók és a Magyar Nemzeti Bibliográfia.* 1980.), Szepesváry Tamás (*Referáló és indexelő szolgáltatások a természettudományi és műszaki információs rendszerekben.* 1975.), Tóth Gyula (*Szabó Ervin, a könyvtárpolitikus és könyvtári teoretikus.* 1978.) Sonnevend Péter tanszékvezető főiskolai tanár elsőként szerzett tanszékünkön PhD-fokozatot.

Fontos tény, hogy a szakmai egyesületek és szervezetek vezető tisztségviselőinek nagy hányada ugyancsak az ELTE könyvtártudományi tanszékén doktorált: Dippold Péter, a Könyvtári Intézet igazgatója (*Tárgyszavas információkereső rendszer szervezése a társadalomtudományok területén, különös tekintettel a nemzeti kisebbségek kutatására.* 1991.), Skaliczki Judit, jelenleg az NKÖM könyvtári főosztályának vezetője (*A könyvtárak a zenekultúra szolgálatában.* 1994.), Zalainé Kovács Éva, az Informatikai és Könyvtári Szövetség exelnöke (*Új módszerek az egyetemi könyvtárak vezetésében és szervezőtevékenységében.* 1996.). Meg kell emlékezni a Magyar Könyvtárosok Egyesülete több elnökéről is: Billédi Ferencné (*A szakirodalmi információk felhasználása a mezőgazdasági termelésben.* 1975.), Horváth Tibor (*Automatikus osztályozás.* 1979.), Zsidai József (*Frankenburg Adolf élete és munkássága.* 1960.). Végül, de messze nem utolsósorban feltétlenül meg kell említeni azt a sokak által ismert tényt is, hogy a rendszerváltozás első demokratikusan megválasztott miniszterelnöke, Antall József is az ELTE könyvtártudományi tanszékén doktorált, Eötvös József és a *Politikai Hetilap* 1865–1866 c. értekezését 1969-ben védte meg.

A fenti adatok magukért beszélnek, és a bölcsészdoktori képzés mérlege – akár több évtizedes

távlatból is – messzemenően pozitívnak tűnik. Az ELTE BTK könyvtártudományi és informatikai tanszékén folyó doktori képzést azonban korántsem lehet az egykori bölcsészdoktori képzésre korlátozni, hiszen az a legszerveesebben összekapcsolódott a Magyar Tudományos Akadémia tudományos minősítési rendszerével, továbbá a rendszer-váltást követően a tanszéken is bevezették a rendszeres PhD-képzést.

Rózsa György tevékenysége az MTA Tudományos Minősítő Bizottságában a könyvtártudomány elismertetése érdekében

Nézzük meg részletesebben, mi történt az akadémiai tudományos minősítés könyvtártudományi vonatkozásában. A rendszerváltozás előtt az egyetemi (bölcsészettudományi) doktori képzéssel párhuzamosan a Magyar Tudományos Akadémián folyt tudományos képzés és minősítés. Köztudott, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság által megadott fokozatok (*kandidátus és akadémiai doktor*) minden tekintetben jóval magasabb szintű besorolásokat és szélesebb körű jogosultságokat adtak megszerzőiknek, mint az egyetemi doktorátus. Természetes az is, hogy egy-egy szaktudomány pozícióját is a képviselőiből kikerült kandidátusok és akadémiai doktorok aránya reprezentálta. Ez utóbbi felismerés fogalmazódott meg a könyvtáros szakma egyes képviselőiben, annál is inkább, mert az MTA többnyire nem fogadta el a könyvtártudományt olyan önálló diszciplínának, amelyben mód lett volna akadémiai tudományos fokozatok szerzésére.

Abban, hogy végül is – bizonyos kerülőkkel és kompromisszumokkal – sikerült mégis könyvtárosoknak is akadémiai fokozatokat szerezni, sőt mi több, a minősítési eljárásokban is könyvtárosok hozták a döntéseket, *kivételes, meghatározó és elvülhetetlen érdemei vannak Rózsa Györgynek*, aki az Akadémiai Könyvtár főigazgatójaként minden követ megmozgatott e nemes cél érdekében. Olyan személyiségekkel történt ezekben az ügyekben levélváltás, mint Mádly Ferenc és Szabó János akadémikus, a TMB elnökei, illetve Láng István akadémikus, az MTA mb. főtíkára.

Rózsa György fáradozásai nyomán jöttek létre az ún. *ad hoc bizottságok*, amelyek történetét két rendkívül informatív közleményben írta meg a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás lapjain. Nem kevesebb, mint 18 évvel ezelőtt, 1986-ban publikálta Rózsa György éppen a TMT lapjain a *Felhívás keringőre* c. tanulmányát,⁵ amelyben a nyolc-

vanás évek derekára kialakult, és kifejezetten a könyvtárosok számára megnyitott akadémiai tudományos minősítési eljárás rendszerét és eredményeit ismertette. Ezután 15 év telt el, és 2001-ben Rózsa György *ismét* a TMT-ben tette közzé az 1986 évet követő másfél évtized fejleményeit.⁶ Ezt a cím rendkívül találóan fejezte ki: *A könyvtárosok kandidátúrájától a PhD-ig, avagy a „Felhívás keringőre”-től a „mi lesz ezután”-ig*. A magam részéről erre a két tanulmányra a legnyomatékosabb módon szeretnék utalni, hiszen erre nemcsak Rózsa Györggyel fennálló három évtizedes munkakapcsolatom ösztökél, hanem elsősorban az, hogy az ő erőfeszítései nélkül az alábbiakban felvázolandó eredmények aligha jöhettek volna létre. A két publikáció megjelenése között nemcsak 15 év telt el, de e 15 év alatt a rendszerváltozás, és ennek keretében a tudományos minősítési rendszer gyökeres átszervezése is végbement. Mivel az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága 1995. január 19-én megszűnt, tekintélyes idő áll rendelkezésünkre e dátum előtt és utána is, hogy a kétféle minősítő rendszer tapasztalatait kellőképpen áttekinthessük és értékelhessük.

A jelen keretek között nincs értelme azonban az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának a könyvtártudomány terén kifejtett tevékenységét taglalni. Aki minden tekintetben kimerítő és szakszerű tájékoztatást kíván kapni a könyvtárosok akadémiai minősítési eljárásáról, az nem mellőzheti Rózsa György fentebb említett két közleményének a gondos áttanulmányozását, ideértve a nagy információtartalmat hordozó jegyzetekben szereplő dokumentumokat is. Az ELTE könyvtártudományi tanszéke történetének ismertetése keretében itt csak két momentumot szeretnék kiemelni.

Láng István mb. főtíkárra Rózsa György által idézett leveléből azt is láthatjuk, hogy az ELTE könyvtártudományi tanszéke is szerepel az MTA által javasolt szakirodalmi informatikai tudományos minősítési eljárásában mint *intézményi kutatóhely*.

E fontos részlet közlése után már csak arra szorítkozom, hogy felsoroljam, kik kaptak akadémiai fokozatot a tanszék azon oktatói közül, akik *teljes munkaidőben* dolgoztak vagy dolgoznak:

- Bak Borbála, *kandidátus* (A történeti Magyarország földrajza /Természeti tájak és közigazgatás/ 1996.)
- Dán Róbert, *kandidátus* (XV. századi irodalmi műveltségünk és az antitrinitárius ideológia héber forrásai. 1971.), *akadémiai doktor* (Az anti-

trinitárius ideológiai mozgalmak a XVI–XVII. században. A szombatosok és Péchi Simon irodalmi munkássága. 1980.)

- *Darányi Sándor, kandidátus* (Változó és változatlan. A természetes hiedelmi rendszerektől a kognitív könyvtárig. 1993.)
- *Fülöp Géza, kandidátus* (Közönségsszervezés és magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. 1975.), *akadémiai doktor* (Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban. 1995.)
- *Iván Géza, kandidátus* (Vita és eszmecsere a párton belüli demokrácia fejlesztésében, 1978.)
- *Kiss István, kandidátus* (Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság története és szerepe a magyar művelődésben. 1970.)
- *Kovács Máté, kandidátus* (A magyar könyv- és könyvtári kultúra a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában. 1967.)
- *Sebestyén György, kandidátus* (Nemzetközi integrációs törekvések és ezek akadályai a társadalomtudományi információs rendszerek nyelvi rendszereiben. 1987.)
- *Szentmihályi János, kandidátus* (A magyar és magyar vonatkozású irodalom regisztrálásának, a nemzeti bibliográfia kialakulásának indítékai. 1973.)
- *Voit Krisztina, kandidátus* (A Franklin Társulat története. 1977.)

A jelenlegi PhD-rendszer bevezetése és kezdetei

Az akadémiai tudományos minősítésben való részvételünk összefoglalása után ismertetem azokat az eredményeket, amelyeket az ELTE könyvtártudományi tanszéke az új típusú PhD-képzés bevezetésében és folytatásában idáig meg tudott valósítani.

Egy előző alkalommal már összefoglaltam a PhD-képzés 2002-ig terjedő valamennyi lényegesnek tartott fejleményét, és azt a hazai egyetemi könyvtárosképzésről írott könyvem egyik fejezeteként publikáltam.⁷ Habár a könyvemben közölt adatok és tények egy része az elmúlt két év során számos esetben már aktualitását veszítette, mégis úgy érzem, hogy a múlt feltárásának vonatkozásában nem haszontalan foglalkozni velük.

Az 1997-ben bekövetkezett változások mögött a felsőoktatás törvényi szabályozásának átalakítása áll. A törvényi szabályozás eljárást biztosított a bölcsészdoktori fokozatnak PhD-fokozattá való átminősítésére. Ezzel a lehetőséggel éltek a könyvtár-

tudományi tanszék azon teljes munkaidőben dolgozó oktatói, akik bölcsészdoktori fokozattal rendelkeztek. Ily módon szerzett PhD-fokozatot *Bobokné dr. Belányi Beáta*, *Hangodi Ágnes* és *Sütő Péter*, valamint eredményes átminősítést nyert *Szelle Béla* is, az ELTE BTK Ajtosi Dürer sori Központi Könyvtárának igazgatója, a könyvtártudományi tanszék adjunktusa. Az átminősítés azonban az összes könyvtártudományi bölcsészdoktori fokozat egy tizedét sem tette ki, habár minden átminősítést kérő jelentkező megkapta a PhD-fokozatot. Az átminősítés csak a múlt örökségére vonatkozhatott, viszont a könyvtártudományi tanszéknek folytatnia kellett a doktori képzést. Ennek érdekében a tanszék több kísérletet is tett, hogy PhD-programot dolgozzon ki, és ezt akkreditáltassa. A sikeres akkreditáció Voit Krisztina nevéhez fűződik, az általa beterjesztett programot végül is mint az ELTE BTK Irodalomtudományi Intézete doktori iskolája alprogramjaként akkreditálták.

A könyvtártudományi tanszék doktori programjának elfogadtatása Voit Krisztina érdeme, tanszékvezetősége idején, 1997-ben sikerült akkreditáltatnia a programot. Olyan doktori programot dolgozott ki, és azt oly módon terjesztette a kari vezetés, illetve más akkreditációs fórumok elé, hogy az „megtörte az átkot”, amely a korábbi hasonló próbálkozásokat sújtotta. Nem lehet eléggé kiemelni, hogy mindezzel mennyire korszakalkotó és kiemelkedő fontosságú szolgálatot tett az egész magyar könyvtáros szakma számára. Minden egyetemi diplomával rendelkező könyvtáros számára ezután már nyitva áll a lehetőség, hogy a könyvtártudomány valamelyik területén az ELTE könyvtártudományi tanszéke doktori iskolájában az egész világon elismert PhD-fokozatot szerezhessen.

Voit Krisztina korszakalkotó működése mellett a PhD kapcsán feltétlenül adóznunk kell Rózsa György tevékenységének is, mert az egykori akadémiai tudományos minősítési rendszer és a jelenlegi PhD-képzés közötti egyik legfontosabb kapcsolatot éppen az ő személye reprezentálja, aki nemcsak kurzusokat vezetett doktori programunkban, de elnökként és opponensként is rendszeresen közreműködik a védési bizottságok munkájában.⁸

A program létrejöttét követően a legelső két doktori felvételi vizsgára 1997 őszén került sor, a sikeresen szereplő két jelölt *Poprády Géza*, az Országos Széchényi Könyvtár akkori főigazgatója és *Buda Attila*, az ELTE BTK Irodalomtudományi Intézete Könyvtárának vezetője voltak.

Voit Krisztina három évig működött a PhD-iskola élén, rendkívüli energiával szervezve meg az oktatást és az első két tanév lebonyolítását. Nyugdíjba vonulása után 2000. március 16-án az ELTE BTK Doktori Tanácsa *Sebestyén Györgyöt* nevezte ki a könyvtártudományi PhD-program élére.

A sokéves munka első gyümölcseit 2001-ben hozta meg, ezt követte két további sikeres védés 2003-ban, 2004 tavaszán pedig nem kevesebb, mint hat sikeres védés zajlott le. *Idáig mind a kilenc jelöltünknek sikerült megszereznie a summa cum laude címet.* Az alábbiakban tekintsük át ezeknek a védéseknek a főbb adatait és tanulságait.

A könyvtártudományi-informatikai PhD-program feladatköre és működése

Nem túlzás azt állítani, hogy az ELTE BTK könyvtártudományi-informatikai tanszékének PhD-programja képes felvállalni a könyvtári kutatások sokoldalúságát és gyakorlati alkalmazhatóságát. A rendszerváltás utáni tudományos kutatási és minősítési rendszerben a könyvtártudományi doktori program hivatott arra, hogy összefogja, összehangolja és szintetizálja a Magyarországon ebben az irányban folyó posztgraduális kutatási erőfeszítéseket. Ezt különösen az teszi szükségessé, hogy megszűnt a Magyar Tudományos Akadémia mellett működő Tudományos Minősítő Bizottság, amelyen belül a szakmai körökben nagyra becsült ad hoc könyvtári bizottság jelentős interdiszciplináris kutatási programokat vitt sikerre, és számos könyvtári kutatónak tette lehetővé a kandidátusi vagy az akadémiai doktori fokozat megszerzését. Mindezeknek a folytatása és összefogása tehát az ELTE BTK könyvtártudományi tanszéke doktori programjára hárult, és a program sikerrel tett és tesz eleget az ezzel kapcsolatos követelményeknek.

A program egyrészt biztosítja a vezető beosztású, nagy szakmai tapasztalattal és jelentős kutatási eredményekkel rendelkező könyvtári szakembereknek azt, hogy kutatásaikat az egyetemi doktori képzés jogi szabályainak és tudományos kritériumainak megfelelően végezzék, hogy témájukat az ország legelismertebb minősített szakembereinek segítségével dolgozzák ki, és hogy egy olyan tudományos műhely és közösség tagjai lehessenek, amely az egész ország könyvtártudományi kutatását képviseli. Másrészt a program nagy hangsúlyt helyez a fiatal szakemberek képzésére is, frissen végzett, kiemelkedő képességű könyvtárosokat fogadunk hazánk valamennyi olyan egyeteméről, ahol könyvtár szak van. A program országos vonz-

erejét bizonyítja az, hogy hazánk minden részéből kapunk jelentkezőket, és annak ellenére, hogy eddig csak egyetlen ösztöndíjat tudunk adni, és az összes többi hallgatónk költségtérítéses képzésre jár, számos fiatal szakember vállalja a magas tandíj fizetését több évig.

A program nélkülözhetetlen hozzájárulást jelent a magyar művelődéstörténeti és irodalomtudományi kutatásokhoz is, hiszen az egész magyar kultúrtörténet alapvető részét képezi mindaz, ami az írás-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténet tárgykörébe tartozik. Túlzás nélkül állítható, hogy a magyar írásbeliség és az ezzel kapcsolatos technológiák, intézmények, gazdasági és társadalmi viszonyok, valamint történeti események és személyiségek vonatkozásában végzett és végzendő kutatások alapvető és lényegi részét alkotják minden olyan tudományos tevékenységnek, amely a magyar kultúra és tudomány vizsgálatával foglalkozik. A magyar írásbeliség tudományos feltárását csak olyan szakemberek képesek a legteljesebb szakértelemmel elvégezni, akik egyetemi könyvtárosi végzettséggel és a könyvtártudományi kutatások terén szerzett tapasztalatokkal rendelkeznek. A program tehát mindenképpen nélkülözhetetlen szerepet tölt be a magyar bölcsészettudományi kutatásban, és a fentiek alapján az is világos, hogy a program céljainak megvalósítására más tanszékek, más rokon területen működő iskolák képtelenek volnának, mivel nem a könyvtári tudományok kutatására specializálódtak.

A millenniumi programok adta lehetőségek és szellemiség még külön is hangsúlyozzák a fenti állítások jelentőségét és aktualitását. Ugyanakkor az ezredforduló egy másik létfontosságú, nemcsak Magyarországra, de az egész emberiség jövője szempontjából is meghatározó problémakört is a középpontba állít, ez pedig az információs társadalom és a globalizáció problematikája. (Ennek jelentőségét hazánk számára csak fokozzák a frissen szerzett EU-tagságból fakadó jogok és kötelezettségek.) Az elektronikus médiumok és a digitális kultúra elterjedése, az információs szupersztrádák és a globális mobil kommunikáció térhódítása világszerte felértékelte a könyvtárak és a könyvtárosok szerepét. A globális perspektívában működő információs társadalmak csak akkor képesek hatékonyan kezelni az állandóan megújuló információs és kommunikációs technológiákat, ha egyre jobban támaszkodnak a könyvtári tudományok eredményeire. *Hazánk jelenleg érvényben lévő könyvtári stratégiája is azt a jövőképet állítja elénk, hogy az információs társadalom alapintézménye a könyvtár.* Az ELTE BTK könyvtártudományi-informatikai tanszékének doktori

iskolája felismerte azt, hogy a nemzetközi könyvtártudományi kutatások általános fellendülése igen jó lehetőségeket teremt hazánkban is mindazoknak a kutatásoknak a folytatásához, amelyek az információs társadalom, az elektronikus és virtuális könyvtárak, a multimédia és a digitális kultúra, valamint a globális hálózati kultúra és kommunikáció tanulmányozására irányulnak. Soha nem mutatkozott ilyen nagy lehetőség arra, hogy a magyar kutatás teljes mértékben kompatibilis legyen a nemzetközi könyvtári tudományokkal, és soha nem volt ilyen kedvező alkalom arra nézve sem, hogy a leggyorsabban és a legintenzívebben be tudjunk kapcsolódni a nemzetközi kutatás vérkeringésébe. Mindezek hozzájárulnak a könyvtárosi pályakép vonzóbbá tételéhez is, ami egyébként nemcsak a hazai könyvtárosképzés egyik fő kihívása, de világviszonylatban is kulcskérdés.⁹

A programnak fontos tudománypolitikai jelentősége van az egész magyar felsőoktatási kutatás és oktatás korszerűsítésében is, hiszen az integráció, az EU-csatlakozás következtében hozott intézkedések és változtatások – elsősorban a bolognai folyamatba történő bekapcsolódás – mind-mind maguk után vonják a felsőoktatási könyvtárak teljes körű átszervezését, ami pedig szükségszerűen kihat a magyar könyvtárügy egészére is. Napjainkban már meghatározóvá válnak Magyarországon is azok a viszonyok és törvényszerűségek, amelyek között és alapján az egész nyugati könyvtárügy működik, és ezek legmagasabb szintű oktatása nélkül lehetetlen kiképezni az ezredforduló könyvtáros-vezetői rétegét, amely kiemelkedő mértékben felelős a magyar információs társadalom felépítéséért, különös tekintettel minden hagyományos és digitalizált dokumentum gyűjtéséért, őrzéséért és szolgáltatásáért. Túlmenve a felsőoktatás határain, a könyvtárak és információs központok az eddiginél sokkal nagyobb szerepet kapnak Magyarország gazdaságának, társadalmának és kultúrájának a globális információcsere világhálózati rendszerébe való bekapcsolásában, és a nemzetközi normáknak megfelelő információs társadalom kifejlesztésében. Mindezekkel összefüggésben a hagyományos irodalom- és könyvtártudományi kutatásokat integrálni kell egy szélesebb profilú, interdiszciplináris rendszerbe, ahol az elektronikus technológiák és a modern menedzsment módszerei, valamint a szociológia és a pszichológia vonatkozó részei is beépülnek a doktori programba. A program erőssége, hogy ezeknek a korszerű követelményeknek már kezdetétől fogva törekedett megfelelni, és mindig a középpontba helyezte és helyezi azt az alapvető szempontot, hogy a hazai könyvtártudományi kutatásokat a ma-

gyar információs társadalom, valamint a globális információs világhálózat integrációs összefüggéseiben végezze el. Különös lendületet ad ennek a tevékenységnek hazánk EU-tagsága, hiszen az EU-val kapcsolatos könyvtártudományi és informatikai témák egyre nagyobb szerepet kapnak a könyvtárosok hazai képzésében és továbbképzésében. Már a könyvtártudományi PhD-program kezdetekor megfogalmaztam, hogy az EU-csatlakozással számos új képzési feladat jelentkezik a könyvtárosképzés számára, amelyeknek felvállalása legfontosabb kötelességeink közé tartozik.¹⁰ Ami a jelentéssel, igyekszünk programunkba beilleszteni minden friss hazai eredményt, tapasztalatot és módszert.¹¹ Megkülönböztetett figyelmet szentelünk a kutatás- és technológiafejlesztést támogató tudástranszfer, valamint innovációkövetítés tudományos igényű tanulmányozásának, mivel ez egyre fontosabb szerepet kap az EU tanácsadó, tájékoztató és demonstrációs programjaiban.¹²

A program *lehetőségei* vonatkozásában először is arra kell felhívni a figyelmet, hogy mivel a program nélkülözhetetlen és pótolhatatlan funkciót tölt be a magyar könyvtárügyben, hosszú távon is biztosítva látszik, hogy széles körű szakmai igényt tudunk kielégíteni, azaz megfelelő számú és tudású jelölt fog pályázni hozzánk felvételre. A magyar kultúra teljességre törekvő tudományos feldolgozásában is nélkülözhetetlen, hosszú évtizedekre terjedő szerepkör vár ránk. Ami pedig korszakunk meghatározó viszonyait, nevezetesen az információs társadalmat és a globalizációt illeti, ezen a téren nemcsak lehetőségeink, de alapvető kötelességeink is vannak – mint ahogy ezt már a program erősségeinek tárgyalásánál kifejtettem.

Az eddigi PhD-védések legfontosabb adatai és tanulságai

Az ELTE BTK könyvtártudományi-informatikai tanszékén 1997 óta folyó könyvtártudományi PhD-képzés az utóbbi időben talán még több figyelmet kap, elsősorban azért, mert a hét éve folyó munka gyümölcsei kezdenek beérni, azaz egyre többen fejezik be és védik meg doktori értekezésüket. Ez a folyamat az utóbbi hónapokban kulminált, hiszen a 2004. év első feléve nem kevesebb, mint hét doktori védést hozott, amelyeknek főszereplői időrendben a következő jelöltek voltak: Kovács Valéria, Sajó Andrea Ildikó, Kiszl Péter, Pallósiné Toldi Márta, Prókai Margit, Alföldiné Dán Gabriella és Palotai Mária. De már az elmúlt években is volt két védelem: 2003-ban védett Vasas Livia, 2002-ben – legelsőként – Sonnevend Péter. Általános megaláztatásra ad okot

az is, hogy *mind a kilencen summa cum laude minősítést szereztek, közülük négyen – Sajó Andrea Ildikó, Kiszl Péter, Pallósiné Toldi Márta és Palotai Mária – maximális, azaz százszázalékos szavazati pontarányral.*¹³ Nemcsak nekik gratulálok, hanem a képzésben közreműködő valamennyi tanárnak, témavezetőnek is, akiknek személyére és működésére a későbbiekben még kitérek. A kiemelkedő tanulmányi eredmény, az, hogy mind a kilenc eddig védő hallgatónk *summa cum laude* eredménnyel védett, még fontosabbnak tűnhet, ha rámutatok arra, hogy *a védéseket levezető elnökök, illetve egyéb meghatározó szereplők túlnyomó hányada nemcsak a tanszék, de az ELTE vonatkozásában is külső szakember volt.*

Az 1. táblázat jól mutatja, hogy a legszigorúbb mércével is mérve kétszer annyi külső, mint belső elnökünk volt.

1. táblázat

A külső-belső elnökök aránya 6:3

A védések száma	Az elnök ELTE-ről	Az elnök más intézményektől
9	3 (2 bölcsész, 1 informatikus)	6

Még érdekesebb arra rámutatni, hogy milyen nagy a száma a különböző tudományterületeket reprezentáló intézményeknek, ahonnan elnökeink jöttek. Ez teljesen megfelel annak a hosszú távon bevált rendszernek, amelyet a Rózsa György által létrehozott MTA-TMB ad hoc bizottságok alkottak. Külső elnökeink négy másik egyetemről kerültek ki, intézet-, tanszékvezetői vagy dékánhelyettesi szinten képviselve a közgazdaság-, műszaki, média- és orvostudományokat. Az MTA intézeteiből származó elnökeink között két rendes tag és egy akadémiai doktor volt (mindhárman az ELTE professzorai is); ők a természettudományos értelemben vett informatikát, továbbá a filozófiát és a közgazdaság-tudományt képviselték. A fenti adatokat foglalja össze a 2. táblázat.

2. táblázat

A más intézményeknél (is) tevékenykedő elnökök – ideszámítva az MTA-nál működő három ELTE-professzort is

BKÁE	BME	MTA	PPKE	SOTE	Összesen
1	1	3	2	1	8

Az elnökök tudományterületek szerinti megoszlását a 3. táblázat mutatja.

3. táblázat

Az elnökök megoszlása a védéseken képviselt tudományterületek szerint: az alkalmazott tudományok aránya a bölcsészethez: 6:3

Bölcsész	Közgazdász	Műszaki	Orvosi	Informatikus	Kommunikáció	Összesen
3	1	1	1	1	2	9

A táblázatok adatai magukért beszélnek. Hozzá kell fűzni, hogy a négy százszázalékos *summa cum laude* védés olyan bizottságok előtt született, amelyeknek elnöke és opponensei mindannyian egyéb intézményekből – tehát nem az ELTE-ről kerültek ki.

Az eddig sikeresen lezajlott védések legfontosabb adatait időrendben ismertetem.

1. Sonnevend Péter

Az értekezés címe: *A könyvtári rendszer országos központi szolgáltatásai, különös tekintettel a dokumentumellátás biztosítására, 2002.*

Témavezető: Voít Krisztina, C. Sc. nyug. tanszékvezető egyetemi docens, ELTE BTK

Elnök: Kókay György, D. Sc. intézetvezető egyetemi tanár, PPKE, a Magyar Könyvszemle főszerkesztője

Opponensek: Rózsa György, D. Sc. címzetes egyetemi tanár, az MTA Könyvtára nyug. főigazgatója, Tószegi Zsuzsanna PhD a Neumann-ház főigazgatója.

Minősítés: *Summa cum laude*

2. Vasas Livia

Az értekezés címe: *Az emberi tényező szerepének vizsgálata az orvostudományi információkeresés gyakorlatában, 2003.*

Témavezető: Sebestyén György, C. Sc. tanszékvezető habilitált egyetemi docens, a könyvtartudományi doktori program vezetője, ELTE BTK könyvtartudományi és informatikai tanszék

Elnök: Szél Ágoston D. Sc. orvosprofesszor, a SOTE tudományos dékánhelyettese

Opponensek: Horváth Péter, C. Sc. az OMIKK nyug. főigazgató-helyettese, Marton János, C. Sc. a Szegedi Tudományegyetem Szent-Györgyi Albert Orvos- és Gyógyszerész-tudományi Centrum és Általános Orvostudományi Kar könyvtárának igazgatója

Minősítés: *Summa cum laude*

3. Kovács Valéria

Az értekezés címe: *A régészet és a régészeti szaksajtó kialakulása Magyarországon a 19. században, 2003.*

Témavezető: Sebestyén György, C. Sc. tanszékvezető habilitált egyetemi docens, a könyvtartudományi

dományi doktori program vezetője, ELTE BTK könyvtártudományi és informatikai tanszék

Elnök: Bartosiewicz László, C. Sc. tanszékvezető hab. egyetemi docens, ELTE BTK

Opponensek: Dr. Bíró Mária, PhD tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem BTK, Kormos Sándor C. Sc. nyug. múzeumi főosztályvezető, Budapesti Történeti Múzeum

Minősítés: Summa cum laude

4. Sajó Andrea

Az értekezés címe: Az információs központok szerepe az információ- és tudásmenedzsmentben, különös tekintettel az információs szektor igényeire, 2004.

Témavezető: Sebestyén György, C. Sc. tanszékvezető habilitált egyetemi docens, a könyvtártudományi doktori program vezetője, ELTE BTK könyvtártudományi és informatikai tanszék

Elnök: Lajtha György, D. Sc. nyug. tanszékvezető egyetemi tanár, Budapesti Műszaki Egyetem

Opponensek: Sallai Gyula D. Sc. tanszékvezető egyetemi tanár, Budapesti Műszaki Egyetem, Zalainé dr. Kovács Éva, PhD főigazgató, Szent István Egyetem Könyvtára

Minősítés: Summa cum laude, maximális, százszázalékos pontszámmal védett

5. Kiszl Péter

Az értekezés címe: Könyvtárak az üzleti információk közvetítésében, különös tekintettel a céginformációs szolgáltatásokra, 2004.

Témavezető: Sebestyén György, C. Sc. tanszékvezető habilitált egyetemi docens, a könyvtártudományi doktori program vezetője, ELTE BTK könyvtártudományi és informatikai tanszék

Elnök: Rózsa György, D. Sc. címzetes egyetemi tanár, az MTA Könyvtára nyug. főigazgatója

Opponensek: Kiss-Tóth Lajos, PhD rektorhelyettes, intézetvezető, Eszterházy Károly főiskola, Eger, Pálvolgyi Mihály, PhD tanszékvezető főiskolai tanár, Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely

Minősítés: Summa cum laude, maximális, százszázalékos pontszámmal védett

6. Prókai Margit

Az értekezés címe: Nyelvhasználat és osztályozáselmélet a tárgyszavas információkereső nyelvben, 2004.

Témavezető: Sebestyén György, C. Sc. tanszékvezető habilitált egyetemi docens, a könyvtártudományi doktori program vezetője, ELTE BTK könyvtártudományi és informatikai tanszék

Elnök: Faragó Tamás professzor, D. Sc. Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem gazdaság- és társadalomtörténeti tanszék tanszékvezetője

Opponensek: Barátné dr. Hajdu Ágnes PhD tanszékvezető főiskolai tanár, Szegedi Tudományegyetem, Horváth Tibor, C. Sc. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum nyug. főigazgatója

Minősítés: Summa cum laude

7. Pallósiné Toldi Márta

Az értekezés címe: Nyilvános könyvtárak a Pannon térség társadalmában, 2004.

Témavezető: Gereben Ferenc, C. Sc. egyetemi docens, PPKE

Elnök: Nyíri Kristóf akadémikus, az ELTE professzora és az MTA Filozófiai Kutató Intézet igazgatója

Opponensek: Tószegi Zsuzsanna PhD a Neumann-ház főigazgatója, Sonnevend Péter PhD tanszékvezető főiskolai tanár, Kaposvári Egyetem

Minősítés: Summa cum laude, maximális, százszázalékos pontszámmal védett

8. Alföldiné Dán Gabriella

Az értekezés címe: A tudástársadalom, és a tudományos szakkönyvtári ellátás, 2004.

Témavezető: Bobokné dr. Belányi Beáta, nyug. egyetemi adjunktus, ELTE BTK

Elnök: Demetrovics János C. Sc. akadémikus, MTA SZTAKI, egyetemi tanár ELTE TTK

Opponensek: Mader Béla PhD a Szegedi Tudományegyetem Központi Könyvtár főigazgatója, Hoffmann Istvánné, D. Sc. egyetemi tanár, Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem

Minősítés: Summa cum laude

9. Palotai Mária

Az értekezés címe: Pásztortűz (1921–1944), egy erdélyi irodalmi folyóirat története, 2004.

Témavezető: Voit Krisztina, C. Sc. nyug. tanszékvezető egyetemi docens, ELTE BTK

Elnök: Kókay György, D. Sc. intézetvezető egyetemi tanár, PPKE, a Magyar Könyvszemle főszerkesztője

Opponensek: Pomogáts Béla, D. Sc. MTA Irodalomtudományi Intézet, Sipos Lajos hab. egyetemi docens, ELTE BTK

Minősítés: Summa cum laude, maximális, százszázalékos pontszámmal védett

Aki végigtanulmányozza a fenti adatokat, és vizsgálja a három táblázathoz, láthatja, hogy a kilenc védés alkalmából nyolc elnök szerepelt akadémiai doktori fokozattal és professzori címmel, ketten az MTA rendes tagjaiként működtek közre, továbbá egy ízben tudományos dékánhelyettes, két alkalommal egyetemi intézetvezető professzor, háromszor egyetemi tanszékvezető, és ugyancsak háromszor akadémiai intézeti vezető elnökölt. A kilenc elnöklésből mindössze kettőt töltött be az

ELTE BTK tanára, de természetesen ők is más intézetekből (*Bartosiewicz László tanszékvezető hab. docens, Régészeti Intézet, Nyíri Kristóf akadémikus, a Filozófiai Intézet professzora és az MTA Filozófiai Kutató Intézet igazgatója*), a többiek a következő egyetemokről és tudományos intézményektől jöttek:

BKÁE (*Faragó Tamás tanszékvezető professzor*)

BME (*Lajtha György ny. tanszékvezető professzor*)

ELTE TTK (*Demetrovics János akadémikus és professzor*)

MTA Könyvtára (*Rózsa György ny. főigazgató*)

PPKE – két ízben (*Kókay György intézetvezető professzor*)

SOTE (*Szél Ágoston orvosprofesszor, tudományos dékánhelyettes*).

A legkevésbé sem lehet tehát doktori programunkat – és különösen annak megmérettetését – akármilyen „belterjességgel” vádolni. Az elnökök öt esetben, vagyis az ötven százalékot meghaladó arányban reprezentálták az alkalmazott és műszaki tudományokat, és ezek a tudományterületek nagy arányban érvényesültek az opponensek személyében is. A doktori védéseket a legkisebb részletekig áthatotta az inter- és pluridiszciplináris megközelítés alkalmazása, és legalább ilyen fontos az is, hogy a minősítési eljárásba sikerült bevonni az ország valamennyi régióját képviselő tudósokat.

Pogány Rózsa Gabriella főiskolai adjunktus (ELTE BTK Főiskolai Könyvtartudományi és Informatikai Központ) védése október 21-én lesz, amely elé nagy várakozással tekintünk.

Az értekezés címe: *Domanovszky Ákos katalógizáláselméleti munkássága, valamint szerepe a hazai és nemzetközi egységesítésben és szabványosításban*

Témavezető: *Szelle Béla, PhD az ELTE BTK Központi Könyvtára nyug. igazgatója, egyetemi adjunktus*

Elnök: *Sebestyén György, C. Sc. tanszékvezető habilitált egyetemi docens, a könyvtartudományi doktori program vezetője, ELTE BTK könyvtartudományi-informatikai tanszék*

Opponensek: *Bényei Miklós, C. Sc. igazgatóhelyettes, Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, egyetemi docens, Debreceni Tudományegyetem TTK, Voit Krisztina, C. Sc. nyug. tanszékvezető egyetemi docens, ELTE BTK*

Ha nem is minden további doktoranduszunk védésére kerül majd sor a jelen akadémiai évben, több mint húszan haladnak nagy kitartással és szorgalommal a végső megmérettetés felé.

Jegyzetek

- ¹ Ez a helyzet most változott meg: országos viszonylatban az informatikus könyvtáros szakot a társadalomtudományokhoz sorolták.
- ² Szilágyi János doktori értekezésének címe: *A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között. Az eseményről rövid híradásban beszámolt a szaksajtó is: Az első könyvtartudományi doktori szigorlat. = A könyvtáros, 8. köt. 6. sz. 1958. p. 502.*
- ³ KOVÁCS Máté: *Az oktatási reform. = A könyvtáros, 8. köt. 7. sz. 1958. p. 403–406.*
- ⁴ HANGODI Ágnes: *Könyvtartudományi/Informatikai bölcsészdoktori disszertációk jegyzéke. Budapest, ELTE könyvtartudományi tanszék, 1999.*
- ⁵ RÓZSA György: *Felhívás keringőre. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 33. köt. 2. sz. 1986. p. 60–67.*
- ⁶ RÓZSA György: *A könyvtárosok kandidatúrájától a PhD-ig, avagy a „Felhívás keringőre”-től a „mi lesz ezután”-ig. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48. köt. 3. sz. 2001. p. 112–114.*
- ⁷ SEBESTYÉN György: *Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2002. p. 160–178. ISBN 963 463 468 0*
- ⁸ Rózsa György teszi mindezt lankadatlan energiával nyolcvanegy évesen, amihez további sok erőt kíván a köszönetet mondó szerző.
- ⁹ TENOPIR, C.: *Educating tomorrow's information professionals today. = Searcher, 10. köt. 7. sz. 2002. p. 12., 14., 16., 22.*
- ¹⁰ SEBESTYÉN György: *Az ELTE BTK könyvtartudományi tanszékének szerepe és jelentősége a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. = Könyvtári Figyelő, 10. (46.) köt. 1–2. sz. 2000. p. 17–26.*
- ¹¹ Ezek összefoglalását I. PÁLVÖLGYI Mihály: *Az Európai Unió mint téma a könyvtárosok hazai képzésében és továbbképzésében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. köt. 3–4. sz. 2004. p. 137–146.*
- ¹² Ezeknek a tevékenységeknek a közvetítését hazánkban felvállalta a BME OMIKK is, I. BUZÁS Ilona-FODOR Róbertné-HEILINGBRUNNER Klára: *Kutatás, technológiafejlesztés és tudástranszfer az Európai Unióban: tájékoztató és tanácsadó tevékenység a BME OMIKK-ban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. köt. 3–4. sz. 2004. p. 124–127.*
- ¹³ A kézirat leadása után védte meg *Mandl Erika: A Napkelet és a Magyar Szemle színházi írásai, 2004. c. értekezését – summa cum laude, maximális, százszázalékos pontszámmal.*
Témavezető: *Voit Krisztina, C. Sc. nyug. tanszékvezető egyetemi docens, ELTE BTK*
Elnök: *Kókay György, D. Sc. intézetvezető egyetemi tanár, PPKE, a Magyar Könyvszemle főszerkesztője*
Opponensek: *Spiró György C. Sc. Buzinkay Géza Sc.*

Beérkezett: 2004. IX. 23-án.